

JÁRVÁNY-LÉT-HELYZETEK

A Covid19-világjárvány
hatása a mindennapokra
és a társadalomkutatásra

Szerkesztette
Jakab Albert Zsolt • Vajda András

JÁRVÁNY-LÉT-HELYZETEK

A Covid19-világjárvány hatása
a mindennapokra és a társadalomkutatásra

Szerkesztette:

Jakab Albert Zsolt – Vajda András

Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum

Kolozsvár – Budapest

2022

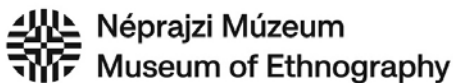
Lektorálta:

dr. habil. Kemecei Lajos néprajzkutató, főigazgató (Néprajzi Múzeum, Budapest)

dr. Simon András néprajzkutató, tanszékvezető, egyetemi docens

(SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged)

Támogatta:

© Szerzők

© Kriza János Néprajzi Társaság

© Néprajzi Múzeum

Borítóterv: Szentes Zágon – IDEA PLUS, Kolozsvár

Számítógépes tördelés: Tipotéka

Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötés: IDEA Design&Print, Kolozsvár

Kiadók:

Kriza János Néprajzi Társaság
str. Croitorilor nr. 15/2.
400162 Cluj-Napoca
T./F.: +40-264-432-593
www.kjnt.ro

Néprajzi Múzeum
Kossuth Lajos tér 12
1055 Budapest
T.: +36-30-131-5072
www.neprajz.hu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Járvány-lét-helyzetek : a Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra

és a társadalomkutatásra / szerkesztette: Jakab Albert Zsolt, Vajda

András. - Cluj-Napoca : „Kriza János” Néprajzi Társaság ; Budapest :

Néprajzi Múzeum, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9015-25-4

ISBN 978-615-5682-22-3

I. Jakab, Albert Zsolt (ed.)

II. Vajda, András (ed.)

316

Jakab Albert Zsolt – Vajda András

Karanténkultúra és járványlét. A pandémia hatása a mindennapokra

Ahhoz, hogy megértsük, hogy elbeszélhetővé/leírhatóvá tegyük a Covid19-járványt, valamint ahhoz, hogy megértsük ennek működését, azt a világot, amely körülvesz minket és azokat a társadalmi gyakorlatokat, amelyek a szemünk láttára alakították át a mindennapokat két fogalom – a *karanténkultúra* és a *járványlét* – bevezetését és megkülönböztetését javasoljuk. A megkülönböztetés során abból az alaptézisből indulunk ki, hogy miközben a karantén egy átmeneti állapotot jelöl, mely – annak ellenére, hogy a mindennapi gyakorlatok szintjén jelentős változást eredményezett és számos kulturális viselkedésmintát hozott létre – a pillanat hevében született gyors és időben jól körülhatárolható döntések szintjét jelöli a járvány társadalmi szintű kezelése tekintetében. Ezzel szemben a járványlét elhúzódó, sokáig a jelenben levő, sőt, a jövőt is meghatározó állapotot jelöl. A járványhelyzet alatt kialakult és elfogadottá, megszokottá, sőt sok esetben kötelezővé vált eljárások és szokások egy része nagy valószínűséggel velünk marad a járvány elcsitulását követően is. A fizikai távolságtartást, a maszkviselést, a védőoltásokat, PCR-tesztet, a telemunkát, a Zoom- vagy Google Meet-találkozókat, a könyék/talpak vagy ököl összeérintésével történő köszöntési formákat a korlátozások enyhítése és/vagy feloldása egyik pillanatról a másikra nem törölte el. Számos, a járványhoz köthető, viselkedésminta, érintkezési forma és megszokás túlélte az őt létrehozó kontextust és tartósan beleépült a mindennapokba. Hosszú távon velünk maradnak a karantén időszakában kialakult felerősödött félelmek, beidegződések, a magunk és a környezetünkben élők egészségi állapotának fokozottabb figyelemmel követése.

Az alábbiakban ennek azt az elméleti keretet és fogalmi hálóját próbáljuk felvázolni, mely mentén érthetővé és értelmezhetővé válnak a lezárások és a korlátozások – azaz a karanténidő és az ennél jóval hosszabb időszakot és több átmenetet magába foglaló járványhelyzet – keretei között végzett cselekvések.

A korszak retorikája • A korszak – mondja Keszeg Vilmos – olyan intézmény, mely meghatározza az életszervezési szabályokat, kapcsolattartási stratégiákat, az egyén, a csoport és a társadalom mentalitását. Minden korszaknak sajátos fiziológiája, jellegzetes anyagcseréje, sajátos tempója van. A korszakra jellemző tematikai, ideológiai, retorikai, kommunikációs specifikumok beáramlását a szövegekbe az irodalomtörténet a korszak retorikája névvel nevezte meg (Keszeg 2011: 36–37).

Egy korszakra jellemző narratív sémák, produktív természetű modellek generatív transzformációs rendszerek (Keszeg 2011: 38).

A járvány mint életszervező és mint értelemképző jelenség beépül az egyéni és a kollektív világokba, részévé válik a helyi világ mindennapi rutinjainak, de egyben ki is kezdik a helyi közösségek szimbólumait és világgépét. Relativizálja vagy leváltja a korábbi életvezetési rutinokat és ezzel együtt sajátos konfliktusokat gerjesztenek, bizonytalanságot eredményeznek, új interpretációkat tesznek szükségessé. Egy szóval egy sajátos kultúrát teremtenek. A karantén, majd később a járvány alatt kialakult, felerősödött, megszokottá vált viselkedésminták, érintkezési formák, szokások és gyakorlatok, illetve félelmek, valamint az erről szóló narratívák állandósulnak, beépülnek mindennapjainkba.

Társadalmi objektumok • Maurizio Ferraris a mobiltelefon ontológiájáról írt könyvében fejti ki, hogy a világban szubjektumok és objektumok vannak, ahol a szubjektumok az objektumokra referálnak: elképzelik őket, csinálnak velük valamit, emlékeznek rájuk. Ezek az objektumok háromfélék: fizikai (a térben és időben léteznek), eszmei (térben és időn kívül léteznek) és társadalmi (csekély a ténylegességük és időben meghatározható a kezdetük). Létezésük nem független attól, hogy valaki hisz bennük. A társadalmi objektumok tehát nem léteznek az őket létrehozó, inskripció formájában rögzítő társadalmi aktusok nélkül.¹ A járvány értelmezése során tehát abból kell kiindulnunk, hogy miközben a SARS-CoV-2 koronavírus fizikai objektum, a létezők sorába tartozik (felbukkanása konkrét térhez is időhöz köthető), maga a járvány társadalmi objektum, amelynek léte függ azoktól a szubjektumoktól, akik elképzelik és leírják, regisztrációk és inskripciók formájában létrehozzák és szabályozzák. Ilyen inskripcióknak tekinthetőek a járványügyi szabályok és rendeletek, az oltásigazolás, a tesztek eredményeit közlő sms-ek.

Fordulópont és adaptáció • David G. Mandelbaum egyik tanulmányában arról ír, hogy a népet az életpályáról kialakított kulturális modellek vezérik: „Az élet fontosabb szakaszait a főbb fordulópontok, a fontosabb változásokat jelzik, amelyek az ember életében előadódnak. Egy ilyen fordulópont akkor válik teljessé, amikor az adott személy újfajta szerepeket vállal, újfajta kapcsolatba kerül másfajta emberekkel, és új éntudatot alakít ki. A fordulópont ily módon három dimenzió elemeit egyesíti, ahol az új szerepek főképpen kulturálisak, az új kölcsönhatások társadalmiak és az új éntudat pszichoszociális” (Mandelbaum 1982: 36–37). A fordulópontok bekövetkezhetnek egyetlen esemény vagy tapasztalat folytán vagy fokozatosan (pl. öregedés). Lehetnek előírt, kötelező jellegűek (iskola, házasság stb.) vagy egyénileg választottak. A fordulópontok elfogadását, integrálását az egyén részéről az adaptációk teszik lehetővé. Az adaptáció beépített folyamat, alkalmazkodás. Az egyének az életük folyamán többször kell változtatniuk megszokásaikon, megrögzött viselkedési modelljeiken a fennmaradás érdekében, azért, hogy

1 A fizikai és társadalmi objektumok természetéről részletesebben lásd Ferraris 2008.

megbirkózhassanak az új feltételekkel. Ezen feltételek egy részét az egyén fizikai fejlődése teremti meg, mások külső feltételek (szokások, család vagy társadalom megváltozása). Az egyéni adaptáció olyan változások összessége, mely nagy hatást gyakorol az egyénre, másokkal való alapvető kapcsolattartására. Ezt nevezi a szerző adaptív viselkedésnek (Mandelbaum 1982: 37–38). Ezt a környezet részéről a szocializáció valósítja meg.

Sorseseemény • Tengelyi László a sorseseemény fogalmával „olyan magától meginduló, uralhatatlan módon lejátszódó, föld alatti értelemképződésre utal, amely az élettörténetben új kezdetet jelent”. A szerző szerint a sorseseemény és az önazonosság egymással összefügg, egymást feltételezik. Ez abból adódik, hogy „a sorseseemény olyan új, és kezdetben teljességgel önidegen értelmet szül, amelyet önazonosságunk újólagos rögzítése révén igyekszünk – többé-kevésbé sikerrel – megragadni és ismét csak a magunkévá tenni” (Tengelyi 1998: 199).

A járvány uralhatatlansága és ellenőrizhetetlensége okán különbözik a megszo-
kott mindennapoktól. Olyan, a semmiből feltörő, ismeretlen (önidegen és előzmény nélküli) folyamatokat indított el, melyek az egyén számára nem, vagy nehezen érthetőek és értelmezhetőek. A járvány tehát olyan sorseseemény, mely nemcsak fordulópontot jelent az egyéni és kollektív életvezetési gyakorlatok alakulásában, hanem sorsfordító erővel bíró sorseseemény (sokak számára sorscsapás/sorstragédia), amely a közösségi és az egyéni életet alapjaiban felforgató változást eredményez, kihat a jelentések és szimbólumok termelésére és működésére, megkérdőjeleződnek korábbi megszokásaink, önazonosságunk kerül veszélybe.

Az válik problémássá itt, amit Erik H. Erikson úgy nevez, hogy „önmagunk megtalálása a társas térben.” Az identitás olyan társadalmi gyakorlatként értelmezhető mely révén a társas helyzetekbe és összefüggésekbe való beleszokás történik meg. A karantén idején és a járvány alatt épp ezzel a beleszokással küzdöttünk. Mivel a járvány korábbi megszokásainkat fölülírta, mivel megkérdőjeleződött világvégünk és hiedelmeink szilárdsága, önazonosságunk került veszélybe. Ez az új helyzet ingadozó értelmi képződmények egész sorát indította el, melyek nyomán az egyénnek az az érzése támadt, hogy elveszíti az irányítást élete felett, rejtett erők terelik számára ismeretlen irányba. Nem véletlen tehát, hogy már a járvány kitörésének első időszakában elsősorban apokaliptikus előrejelzések és világvége jóslatok voltak jellemzőek, és csak ezt követően jelentek meg a különböző összeesküvés-elméletek.

Regresszió • Hermann Bausinger a technikai eszközökhöz fűződő magatartások és reakciók bemutatása kapcsán beszél a regresszióról, amely nem más, mint a technika csődje. A múltból származó, hiedelemalapú világmagyarázatok és a mágikus gondolkodáshoz való visszanyúlást azon formái tartoznak ide, melyeket a technika nem rendeltetésszerű használat során adódó üzemmzavarok, krízishelyzetek aktivizálnak. A szerző szerint ugyanakkor a regresszió nem csak a történelmileg régebbi, és időközben elavult, meghaladott beállítódások felelevenítését jelenti, hanem visz-

szanyúlást is a „genetikusan régebbihez, s így a mélyebb lelki szintekhez”, ami nem csupán „a múltba történő lehorgonyzást kölcsönöz a regresszióknak, hanem veszélyes erőt is” (Bausinger 1995: 42–51).

Hálólét • Ropolyi László szerint az ember egy jó ideje már három világ polgára, a természeti és társadalmi létszféra mellett kiépült az internethasználatra épülő, ez által fenntartott hálólétszféra is. Ebben a környezetben az internet olyan eszköz, mely lehetővé teszi az egyének és a társadalom számára az emberi viszonyok átértékelését, valamint „az emberi lényeket a társadalmi szférából a hálólét viszonyai közé transzformálni” (lásd Ropolyi 2006, 2021).

Mediatizáció • Marshall McLuhan a televízió társadalmi hatásával kapcsolatosan írja le, hogy az, hogy egyedül ülünk a lesötétített szobában a villogó képernyők előtt elbizonytalanít minket és gyakran magányossá tesz (McLuhan 1964). A járvány idején ráadásul a képernyők száma mérhetetlen ütemben elszaporodott. Sőt, egyetlen szobában is a különböző generációk más és más típusú képernyőkre szegezték tekintetüket.

Az különböző kommunikációs technológiák ilyen mértékű használata nemcsak hibrid közösségi formákat hozott létre, hanem egyre inkább elmosza a fizikai közösségek határait: „a számítógépet, mobiltelefont használó televíziót néző, rádiót hallgató, szűkebb és tágabb környezetével folyamatos kommunikációs kapcsolatban lévő ember számára a különböző társadalmi kontextusok határai szimbolikussá halványulnak” (Szécsi 2016: 9). Ráadásul az internet és a digitális technológia által lehetővé tett gyors és folyamatos információcsere gyakran vezet oda, hogy a különböző közösségi/társadalmi szerepek egymásba csúsznak (Szécsi 2016: 9).

Ez az elsősorban digitalizációra épülő, képernyőkkel és fénnel létrehozott mediatizáció mindenütt jelenvalóságot és megkerülhetetlenséget jelez: ma már nincs az életünknek olyan területe, mely teljesen függetlenedni tud a média jelenségeitől (Fehér 2017: 12).

Digitalizáció • George Boole (1854) ír matematikus egy logikus univerzum ideáját fogalmazta meg, amelynek elemeit a jelenlét/távollét (0 és 1) mentén ábrázolható. A szerző szerint az egész világ feloldódik ebben a bináris kódban, ahol a 0 és az 1 a minden és a semmi, a jelenlét és a távollét markerei, nem kizáró, hanem kiegészítő viszonyban vannak egymással. Így hozzák létre az $X=X_n$ digitális világképletet, ahol az X mindent jelölhet.

Ez a bizonyos X digitalizálva már nem szingularitásként, nem egy konkrét tárgyként jelenik meg, hanem – ahogy a képlet is jelzi – tetszőlegesen sokszorosítható, populációvá válik. Az $X=X_n$ -ben a kiterjesztés ígérete rejlik benne, egy eldorádó, ahol az X mindig és korlátlanul áll rendelkezésre, totális hozzáférést biztosít (Burchardt–Höfer 2018). A Boole-képlet átalakította elképzelésünket a világról, identitásról, szabadságról stb. Elhiteti velünk, hogy a világ digitális megjelenési

formájában sokkal hatékonyabb a reálisnál. Hogy hozzáférhető mindig, mindenhol, korlátlanul.

Nicholas Negroponte a *Digitális létezés* című könyvében már örömmel és megnyugvással írja, hogy „napjainkban az információ egyre több válfaját sikerült digitalizálni, egyre több mindent vagyunk képesek 0-ák és 1-esek sorozatává redukálni”, és ez a változás olyan ütemű, hogy nem túlzás azt állítani „a változás, amelynek során az atomok helyét a bitek veszik át immár visszafordíthatatlan”. A jövőben az élet számos területén csak az lesz képes életben maradni, ami/aki képes lesz termékét/szolgáltatását digitalizálni, a digitalizálásnak ugyanis nagy előnye amellet, hogy adva van a hibajavítás és a redundancia kiküszöbölésének lehetősége –, hogy nem ismer fizikai határokat és korlátokat. A digitális kibertérben minden egyformán közel kerül hozzánk. (Negroponte 2002: 15–22.)

A totális hozzáférés azonban egyszerre ígéret és fenyegetés, ugyanis a digitális univerzummal szemben a nagy semmi tátong. Ha megszakad az áramszolgáltatás vagy az internet-csatlakozás, az, ami korábban minden volt, semmivé foszlik. Ha meghibásodik az adatokat tároló szerver, akkor minden erőfeszítés és minden adat a semmibe vész, a semmibe merül el. A digitális egyszerre táplálja Mnemoszüné és Leszmosszüné az emlékezet és a felejtés folyójának vizét. Ezért aztán a digitalizáció sem más, mint kompenzáció.

Kompenzáció • „*Je compense, je suis*” – írja Odo Marquard, aki a hiányokat és a veszteségeket pótlólagos és kárpótlólagos adományokkal történő kiegyenlítését kompenzációnak nevezi. Ahol a kompenzáció alatt azt a törekvést értjük, mely során az ember a rosszat valami jóval igyekszik kiegyensúlyozni. Ezeknek a kompenzációs gyakorlatoknak van gyenge változatai: a rossz ellenére is van valami jó, illetve erős változata: a rosszból keletkezik a jó (Marquard 2001: 107). „A hiánylény ember – írja a szerző – a maga fizikai tökéletlenségeit a kultúrával toldja ki (Marquard 2001: 11). Egy másik írásában a szerző a kompenzációknak három fajtáját különíti el. Ezek szerint beszélhetünk temporális kompenzációkról (ilyenek a nosztalgikus felújítások, a régi teóriák új kontextusokhoz való hozzáigazításának divatja), ideológiai kompenzációkról és alapbeli kompenzációkról. Ez arra utal, hogy „a modern valóság növekvő változási sebességét a funkcionális stabilitás növekedése kompenzálja. [...] Kamionnyi tájékozódásbeli bizonytalanságot vagyunk képesek elviselni, ha fizetésünket és az újságot időben megkapjuk” (Marquard 2001: 198). A szerző szerint a kompenzáció „boldogság-pótlék,” mely nagyjából lefedi az emberileg elérhető boldogságot (Marquard 2001: 154).

Közelítések a járványlét meghatározásához

Kultúra és karanténkultúra • Mielőtt a karanténkultúráról bármit is mondanánk, szükségesnek tartjuk mindjárt a legelején először magát a kultúra fogalmát körüljárni. A mindennapi szóhasználatban kultúrán elsősorban irodalmat, zenét,

festészetet, filmet stb. értünk (lásd Williams 2003). Ezzel szemben az antropológus és az etnográfus kultúra alatt elsősorban életmódot ért. Ebben a megközelítésben kultúrája mindenkinek van, minden viselkedés kulturális, azaz eltanult, közösségre elfogadott és ellenőrzött gesztusokra és szimbólumokra épül, melyek leírhatók és értelmezhetőek. Mindenekelőtt különbséget kell tehát tennünk a szellemi és különösen a művészeti tevékenységek gyakorlatát és alkotásait jelölő magas kultúra és az etnográfiai-antropológiai értelemben használt mindennapi kultúra között, mely egy-egy nép, csoport, korszakonként eltérő életmódját jelöli. Térhez időhöz és csoporthoz kötött. De a fogalom körüli problémát némileg az is bonyolítja, hogy a különböző embertudományok (például az antropológia) „felnőtté válása” (Boglár 2005: 13) során a tudományos diskurzuson belül is fokozatosan nőtt a kultúra-definíciók száma.² Éppen e sokféleség okán szükséges, hogy – mielőtt a karanténkultúra meghatározását, leírását megkísérelnénk – meghatározzuk, hogy a járvánnyal kapcsolatban a kultúra milyen összefüggésben szerepel.

Antropológiai értelemben a kultúrának elsődlegesen az a funkciója, hogy az emberi világot szervezze és értelmezze. Lehetővé teszi, hogy eligazodjunk a világban, beleilleszkedjünk a környezetbe, és lehetővé teszi a környezetünk és a benne zajló események és cselekvések megélését és megértését. A kultúra feladata tehát – Boglár Lajos szavaival élve – lényegében „az alkalmazkodás folyamatának biztosítása” (Boglár 2005: 14).

Odo Marquard egyik esszéjében úgy vélekedik, hogy a kultúra valójában a *történelem primér jelenvalóságaként* írható le, ami nem más, mint „a megszokások összessége”, mely megszokások nélkülözhetetlenek életünk vitelében. Megszokásaink ugyanis olyan hagyománnyá állnak össze, mely nem bebizonyított helyessége okán van jelen életünkben, hanem azért, mert nem vagyunk képesek élni nélküle (Marquard 2001: 188–189). Ilyen értelemben kultúrának minősül az, ami az életet élhetővé teszi. A szintén filozófus Vilém Flusser pedig az utcai lámpáról szóló esszéjében azt írja, hogy a kultúra életvilágunknak az a része, ami úgy vesz körül minket, hogy észre sem vesszük létezését. Csupán mikor eltűnik, a hiánya döbbsen rá arra, hogy számunkra mennyire fontos volt, hogy az élet nélkülözhetetlen részét képezi (Flusser 1996).³

A karanténkultúrának antropológiai értelemben legalább kétféle megközelítési lehetősége. Egyrészt utal a karantén alatt született kulturális produktumokra.

2 1952-ben Alfred Kroeber és Clyde Kluckhohn közel 300 1871 és 1950 között megjelent angol nyelvű antropológiai munka alapján végezte el a kultúra fogalmának kritikai elemzését, több mint 160 definícióját adva a fogalomnak (lásd Boglár 2005: 13, Boroch 2016: 61). A kultúra meghatározásokról lásd még Niedermüller 1999.

3 „Máskülönben számomra az utcai lámpa a környezetem része, amire nyugodtan ráhagytakozhatom, de ami nem érdemel külön figyelmet; a környezet része tehát, amit »kultúrának« szokás nevezni. Még ha megvetem is, valamilyen hangulatot kelt bennem, hol estit, hol hajnalit. Benne vagyok a saját kultúrámban, amit állítólag azért alkottak meg, hogy engem felszabadítson; részint egyezem vele, részint nem, de mindenképpen életkörülményeim része. Ez tehát számomra az utcai lámpa: egy körülmény, amiről általában nem vesznek tudomást. S mivel az én körülményem, ily módon rajtam kívül senki sem értheti meg, még akkor sem, ha az élményt másokkal megosztom, és ha azt másoknak köszönhetem is.” (Flusser 1996.)

Ezek közé sorolhatók például a teljes lezárás időszakában elsősorban Olaszországból induló, de más európai országok nagyvárosaiban is elterjedt erkélykoncertek, a vécépapír-kihívás, a #maradjotthon-videók különböző változatai, vagy a közösségi médiában terjedő különböző kihívások, hogy csak néhányat említsünk. Ezek alapvetően olyan pótmegoldások, kompenzációs eljárások, melyek célja kettős: el-
lensúlyozni a korlátozások okozta magány, a nap mint nap egyre magasabb elhalá-
lozási számok okozta döbbenet és rettegés, illetve a járvánnyal (természetével, idő-
tartalmával, hosszútávú társadalmi, gazdasági, kulturális hatásaival) kapcsolatos ismeretek hiányával adódó bizonytalanság érzetét, illetve értelmet adni, értelmessé tenni ezt az állapotot. Másrészt a karanténkultúra fogalma utal a járványidő alatt a mindennapok szervezését, megélését, a létet biztosító gyakorlatokra és az ezek által meghatározott világtkép és hiedelemrendszer egészére.

Ha ez utóbbiakat nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy ezek egy igen jelentős része normatív természetű, a hatóságok által kibocsátott rendeletek, előírások szabályozák, másik részük viszont organikus, belső fejlődés eredménye. Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy ezek a mindennapi gyakorlatoknak és az őket szabályozó/lehetővé tevő sémáknak és forogatókönyveknek nagyobb része nem újkeletű, a karantén intézményét már korábbi járványok, sőt más élethelyzetek, például háborúk esetében is alkalmazták. Az orvosi maszkok tömeges kültéri viselése szintén nem előzmény nélküli. A távolkeleti országokban például komoly hagyománya van használatuknak. Ezek esetében legfeljebb hangsúlyeltolódásról beszélhetünk. Ugyanígy a digitális eszközök által közvetített/támogatott interperszonális kommunikáció, az online párkapcsolat, az online vásárlás vagy az online filmnézés, múzeumlátogatás stb. korábban is része volt a mindennapoknak, viszont tény, hogy a karantén ideje alatt váltak létfontosságúvá.

Karanténkultúra és járványlét kettőssége • A karanténállapot és a járványlét formája szerint egyaránt kultúráként írható le. A kettő között a hatásmechanizmusok tartóssága és beépülésének formája szempontjából fedezhetők fel különbségek. A karanténállapot kezelésére vannak normatív szabályaink, mibenlétéről különböző szintű tapasztalatokkal rendelkezünk. Ha személyesen nem is éltünk meg ilyen helyzetet, de ismerünk az I. és a II. világháború időszakának kijárási tilalmairól szóló történeteket, vagy rengeteg tudományos leírással és elemzéssel rendelkezünk a különböző járványok megfékezését (kezelését) célzó karantén működéséről. Ráadásul ez utóbbi téma a populáris kultúrában is számos regényben tévé- és mozifilm-ben feldolgozásra került.

A karanténkultúra az egyéneknek, a társadalomnak és az intézményeknek a járványhelyzetre és a járvány kezelésére bevezetett karanténállapotra adott gyors válaszaként értelmezhető, ahol az új helyzetnek a mindennapok szintjén történő kezelését szolgáló megoldások elsősorban a múltból jövő ismeretekre alapozó, azokat az új helyzethez igazodó kulturális viselkedésként írhatók le leginkább és elsősorban a mindennapi rutinok és a kultúra felszínét érintik, melyek a karantén, illetve a járványügyi korlátozások megszűntével kikopnak a gyakorlatból. Ezzel szemben a

járványlét a kultúra mélyebb szintjét érinti. Alapjaiban változtatja meg az egyéni és kollektív mentalitásokat, viselkedésformákat, életvezetési stratégiákat és napi gyakorlatokat. Ezek közül több hosszú távon (azaz a járványhelyzetre való tekintettel bevezetett korlátozások megszűntét követően is) is az életünk részévé válik.

A járvány és a karanténkultúra megkülönböztetése arra utal, hogy míg a karantén olyan állapot, ahol van határ a betegek és az egészségesek között, a járványban ezek a határok elmosódnak. Ezzel együtt alapvetően azt lehet mondani, hogy a járványlét és a karanténkultúra egyaránt bolyhos fogalmak. A járvány és a karantén a médiának és a járvány terjedési sebességének lassítása érdekében bevezetett egészségügyi szabályoknak (maszkviselés, fizikai távolságtartás, oltás, kézfertőtlenítés, testhőmérséklet ellenőrzés stb.) köszönhetően láthatóvá és hallhatóvá, alakulása számokban (fertőzöttek és a fertőzés következtében elhunytak száma, a karanténban töltött napok száma stb.) kifejezhetővé vált, de mindez nem magyarázza meg, hogy mi is van valójában a számok és a gyakorlatok mögött, miként hat a járvány a kultúrára, a mindennapok megélésére.

A karanténkultúra és a járványlét nem érhető meg az őt létrehozó, és szabályozó tágabb kontextus, azaz a járvány magyarázata nélkül. Értelmezésünkben – ahogy azt már fentebb is kifejtettük – a járvány olyan társadalmi objektum, amellyel szemben a társadalom sajátos és általános, az egész társadalom szintjén érvényes beállítódásokat, attitűdöket termelt ki. A járvány ebben az értelemben kulturális képződmény. Működését a társadalom szintjén hozott normatív szabályok és rendeletek, valamint az egyének szintjén született és állandósult gyakorlatok, adaptációk határozzák meg.

A járványlétet az ambiguitás, a hosszú távon ható, több kérdés tekintetében bizonytalanságot tartalmazó állapot jellemzi, melynek kezeléséhez nincsenek sémáink és forogatókönyveink. Ezért a járványlétet leginkább a várakozás (a kivárás, a reménykedés és a gyakori újratervezés), valamint a jelen ellenőrzés alá vonásának (uralásának) és a jövőre irányuló előrejelzések teljes hiánya mellett a természeti létszféra beszűkülése, a társadalmi létnek pedig az online irányba való erőteljes elmozdulása jellemzi. A karantén alatt a megszokottnál kevesebbet, és kisebb területen, csak meghatározott helyszíneken és csak meghatározott időintervallumon belül mozoghatunk, valamint csak megadott szabályok (maszkviselés, fizikai távolság stb.) betartása mellett érintkezhetünk.

A karantén annak az egyértelmű kifejeződése volt, hogy a hatóságok nem rendelkeztek a járvánnyal (a járvány kórokozójának viselkedésével) kapcsolatosan elegendő ismerettel ahhoz, hogy hatékonyan fel tudjanak lépni a járványhelyzet kezelésének és megszüntetésének érdekében. Mivel nem álltak rendelkezésre konkrét eszközök (gyógyszer, védőoltás stb.) tervek és gyakorlatok (kezelési protokoll stb.), a teljes lezárás volt a legtöbb, amit a hatóságok tehettek. A karantén annyit tesz, mint kivárni és időt nyerni. A társadalom és az egyén szintjén elsősorban a kivárás, a passzív várakozás stratégiája érvényesült: várni, hogy elteljen a két hét, vagy egy hónap, és remélni, hogy a dolgok maguktól megoldódnak és az élet visszatér a régi „megszokott” kerékvágásba. Az állam és a különböző intézmények pedig a le-

zárással megpróbálták időt nyerni és felkészülni a karantén megszüntetését követő járványhelyzet kezelésére.

A járványlét tehát sajátos időtapasztalatot termel, ami nem csupán arra utal, hogy az egyén és a társadalom egyaránt törésként, az élet természetes menetétől eltérő helyzetként, a folytonosság megszakadásaként, zárójelbe tett időként érzékeli ezt az időszakot, hanem arról, hogy egyenesen járványidőként éli meg, melynek a korábbtól, a megszokottól eltérő a dinamikája más a tagolódása. A járványidő ugyanis – a karanténnal szemben – olyan léthelyzet, ahol a várakozás értelmét veszíti: nem lehet tudni, hogy mire és mennyi időt kell várni. A járványidő tapasztalása tehát sajátos retorikát működtet és sajátos korszaktudatot eredményez, amelyet leginkább járványlétnek nevezhetünk (lásd fentebb).

Technológiai és társadalmi meghatározottságok

Mi van és minek látszik? • A karanténkultúra esetében alapvető kérdést (dilemmát) jelent, hogy mi van és ez miként látszik. Már a karantén elején elárasztották a közösségi médiát olyan internetes mémek, melyek arra mutattak rá, hogy mennyire megváltozott bizonyos magatartásformák társadalmi megítélése: a nappaliban, a kanapén üldögélő férfi lustából egy csapásra felelős állampolgárrá változott. De a mindennapi élethelyzetek is születtek olyan rövidfilmeket melyekben járványügyi szakértők, közszereplők, programozók stb. a médianak online adott interjúk vagy munkahelyi megbeszélések közben vasalt ingben és alsónadrágban ültek képernyő elé. Ezek és a hasonló felvételek is jelzi ennek a kultúrának a kettős természetét. Míg közben munka közben vagyunk, gondolataink, tetteink, figyelmünk egy része akkor is a magánélethez tapad. A családi események befolynak munkákba és fordítva. Fél lábbal a magán és fél lábbal a nyilvános szférában vagyunk, miközben sem itt, sem ott nem vagyunk igazán.

Maurizio Ferraris olasz filozófus a fentebb hivatkozott könyvében azt írja, hogy a mobiltelefon elterjedése a „hol vagy?” szituációt eredményezte, ami arra utal, hogy már nem tudható teljes bizonyossággal, hogy hol tartózkodik az illető, akivel éppen beszélgetek (lásd Ferraris 2008). A karantén időszakában ez a bizonytalanság feloldódott: a hívott fél (ahogy a hívó is) leginkább saját otthonának rabja. A karanténállapotra és a járvány időszakára leginkább a „most hallatszom”, illetve az „amit kivetítek, most látható” szituáció jellemző. Oktatóként én kutatóként mi magunk is számtalanszor megtapasztalhattuk, hogy adott helyzetekben milyen elemi jelentőséggel bírnak ezek a kérdések. Természetesen, ez a helyzetleírás csupán metafora, annak a jelzésére szolgál, hogy a járvány gyökeres változásokat indított el az élet különböző területein.

A legnagyobb változást talán az jelentette, hogy a jelen (és implicit módon a jövő) ellenőrzése kicsúszott az állam és az individuumok kezéből egyaránt, ami a hagyományos időszemléletet meghatározó világvége-várás, a szakrális idő-szemlélet újult erővel történő visszatérését eredményezte. Az első, ami a járvány kihir-

detését követően, sőt azt némileg megelőzve megjelent a közösségi médiában az az isteni csapást és a világvége jóslatokat megfogalmazó bejegyzések sokasága volt. Az összeesküvéselmélet-hívók csak ezt követően sajtátítottak ki a járványról való beszélést a közösségi médiában. Ezeket a magatartásformákat nevezi Hermann Bausinger regresszióknak (lásd fentebb).

A másik jelentős változást az egyéni és közösségi kapcsolattartás formáinak beszűkülése jelentette. A társadalmi interakció bizonyos formái, szimbolikus gesztusok, mint a kézfogás, a csók, a kézfogás vagy az ölelés átértékelődtek, korábbi attitűdök és rutinok lehetetlenülnek el, vagy változtak meg.

De a nemcsak a kapcsolattartás formái, hanem azok terei is megváltoztak. A mindennapok nagymértékű digitalizálódása, az életvezetés – a munka, a társadalmi kapcsolattartás és szórakozás – online környezetbe való szinte teljes átköltözése is lezajlott. Ropolyi László szavaival élve, az élet szervezésének centruma látványosan elmozdul a hálólét felé (lásd fentebb). A közösségi érintkezésekre vonatkozó korlátozások nemcsak az egyéni és közösségi mozgástér összezsugorodását és a mindennapok digitalizálódását jelentette, ezzel együtt – mintegy erre adott válaszként – felértékelődtek az erős kötésekre épülő kapcsolatok, a rokoni és kisközösségi (baráti) közösségek, valamint a saját terek (az otthon) mint alakított környezet mérete és minősége: az ingatlanpiac elemzői szerint a járvány első hullámának vége fele érezhetően megnőtt az érdeklődés az udvarral és tágasabb belső terekkel rendelkező családi házak iránt.

Paolo Giordano olasz író, a járvány korai időszakában megjelent könyvében pedig arról ír, hogy a járvány kitörése óta mást sem teszünk, mint számolunk (Giordano 2020):⁴ fertőzötteket, kórházi kezelésre szorultakat, elhunytakat, a szabad kórházi ágyakat az iskola nélküli reggeleket, maszkokat, az elveszített eurómilliárdokat stb. És ugyanígy számoltuk napi kontaktjainkat, az oltóanyag érkezéséig, illetve az oltásig hátralevő időt stb.

A változások gyakorlatilag az élet minden területére kihatottak. A karantén időszakában jól nyomon lehetett követni, ahogy a különböző műsorokba bejelentkező szakértők hajviselete átalakult: az első időszakban a túlnőtt, majd a házilág készült, rövidre nyírt frizurák kezdték uralni ezeket a bejátszásokat. De megjelent, és divatba jött a koronavírus-frizura is, sőt több cikk is született arra vonatkozóan is, hogy milyen hajviselet és hajápolási technikák ajánlottak a járvány idején, hogy csak egy példát említsék a számtalan közül.

Járványkezelési technikák • A járványlét elhúzódó, sokáig a jelenben levő, a jövőt is meghatározó állapotot jelöl. A járvánnyal és a járványt kiváltó okokkal kapcsolatos értelmezések és a járványt kezelni hivatott viselkedésformák az évszázadok során alig változtak valamit. Gyakorlatilag ugyanazok a kulturális viselkedésformák és magyarázatok termelődnek újra, mint a pestis, a kolera, vagy a

4 A Sapientia EMTE járványhelyzetért felelős bizottságának körlevele is azt javasolta, hogy jegyezzük le egy füzetbe napi interakcióinkat.

spanyolnátha idején: vannak, akik istentől jövő csapást látnak benne, vannak, akik rettegnek tőle, és vannak, akik nem hajlandóak tudomást venni róla, vagy egyenesen tagadják létezését is, és különböző összeesküvéseket látnak mögötte. De a karantén és a maszkviselés is a járványkezelésnek a történelem során a leggyakrabban alkalmazott formájaként tekinthető. A világ ilyen mértékű, ilyen nagy területre kiterjedő, ilyen hosszú ideig elhúzódó és összehangolt leállítását előzmény nélküli. Vagyis – miközben az emberek viszonyulása nem sokat változott – az államok és intézményeinek szintjén már jelentős változásokról beszélhetünk, ami a járványkezelést illeti. Az ellenőrzés, az izolálás, az ápolás, egyszóval a válságkezelés technikái lényegesen hatékonyabbak, mint korábban bármikor. Ugyanakkor a járványt kiváltó okok, maga a vírus és annak működéseivel kapcsolatos tudás szempontjából is messzemenően jobban állunk, mint a korábbi járványok esetében bármikor.

Internethasználat a járvány idején: digitalizáció és virtualizáció • A járványlétben a mindennapok megszervezése során alkalmazott technológiai eszközök és gyakorlatok nagyobb része nem új keletű, ezeket csupán – mintegy menet közben – adaptáltuk az új helyzet adta körülményekhez. A használati módokban nem, csak a használat intenzitásában következett be jelentős változás.

A járvány magával hozta a munka és a magánélet totális digitalizációját. Az elmúlt két év során jelentősen megnőtt az interneten keresztül lebonyolított tranzakciók volumene, az egyes individuumok és közösségek egyaránt több időt töltenek online, mint korábban, és ez, mint minden túlcsoordulás, akár önmagában is veszélyes lehet.

A járvány alatt az internet viszonylag biztonságos és hatékony munkavégzést, de emellett kapcsolattartást és szórakozási lehetőséget biztosított, illetve segítette a járvány kezelése szempontjából létfontosságú fizikai távolságtartás fenntartását. Hátránya, hogy – mint ahogy egyébként a korábbi kommunikációs technológiák is – még inkább elmélyítette a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket, illetve továbbiakat hozott létre. Az internetfelhasználás által erőteljesen meghatározott járványlétben az internet eléréséhez szükséges eszközök és tudás hiányában az egyének és különböző társadalmi csoportok számára szinte teljesen lehetetlenné vált a mindennapok hatékony és biztonságos megszervezése.

Alapjában véve azonban azt kell mondanunk, hogy az internethasználat megnövekedésének ambivalens volt a társadalmi megítélése. Miközben egyesek, elsősorban a munkavállalók, de munkáltatók is az online munkavégzés előnyeit taglalták (az utazással elvesztegetett idő eltűnése, a munkaprogram flexibilitása, a munkavégzéshez szükséges ingatlanok fenntartási költségeinek csökkenése/kiesése stb.) mások épp ellenkezőleg, inkább a telemunka hátrányait láttatták. Arra panaszkodtak, hogy a közvetlen fizikai találkozásokra épülő csapatmunka hiányában egyaránt csökken a dolgozók munkateljesítménye és kreativitása, illetve arra, hogy a családi és munkahelyi tevékenységek folyamatosan egymásra csúsznak.

Hasonló megállapítások tehetők az online kultúrafogyasztás kapcsán is. Egyrészt a digitális technológia intézményi és fogyasztói oldalán egyaránt lezajlott (ma

is zajló) integrációja lehetővé tette az online koncertek, színházi előadások, múzeumi kiállítások megtekintését, ezáltal biztosítva, hogy a járvány időszakában zárt ajtók mögött működő kulturális intézmények továbbra is kapcsolatba maradhassanak közönségeikkel és a lehetőségekhez mérten biztosítsák számukra a kultúrához való hozzáférést. Másrészt a közönség (a fogyasztók) számára lehetővé vált, hogy a közvetlen környezetükben található intézmények kínálata mellett tőlük térben távoli intézmények kínálatát is megtekinthessék. A járvány következtében felerősödő digitalizáció és a virtualizáció tehát a kulturális intézmények esetében több szempontból is nem csupán kihívást, de esélyt is jelent.

Ugyanakkor az online kultúrafogyasztás esetében is igaz, hogy az egyén élete beleszól ebbe a tevékenységbe. Nemcsak a színházi előadásra figyelünk, hanem közben megszólal a kaputelefon, sír a gyerek, ezért a figyelem az online térben nem tart hosszú ideig és ritkán folyamatos.

A karantén miatt felerősödött online kultúrafogyasztás még inkább elősegítette, felgyorsította a szabadidős kultúra egységesülést.

A kötetről • A járványlét nem érthető meg az őt létrehozó, és fenntartó tágabb kontextus, azaz a mindennapi gyakorlatok, szimbólumok és hiedelemrendszerek tudományos vizsgálata nélkül. Ezért a Kriza János Néprajzi Társaság a 2021. október 10-ei (hibrid) vándorkonferenciáját ennek a kérdéskörnek szentelte.⁵ Előadóként azokat a társadalomtudományok különböző területein (néprajz, antropológia, szociológia) dolgozó oktatókat/kutatókat kérte fel, akik az elmúlt másfél év során végezt (terep)kutatásaik során akarva-akaratlanul olyan helyzetekbe kerültek, amikor a járványnak az egyének, a közösségek és/vagy a társadalom egészére gyakorolt hatásáról (is) el kellett gondolkodniuk, vagy épp célirányosan ennek a kutatásával foglalkoztak. A szervezők a konkrét esetelemzések mellett módszertani és elméleti megközelítéseket is vártak.

A konferencia az alábbi témaköröket érintette:

1. A járvány hatása a terepmunka és a néprajzi/társadalomtudományi kutatások módszertanára;
2. A Covid19 hatása a múzeumi gyakorlatra;
3. A jeles napi népszokások és a hagyományőrző fesztiválok alakulása a járvány idején;
4. A járvány hatása a vallásosságra és a vallásgyakorlásra;
5. A járványhelyzet okozta korlátozások hatása a mindennapokra;
6. A járvány hatása a testszemléletre és a testtechnikákra;
7. Az internet szerepe a karanténállapot idején;
8. A járvánnyal kapcsolatos mémek és összeesküvés-elméletek.

5 A kötettel azonos című konferenciát a Kriza János Néprajzi Társaság és a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Kar Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszéke szervezte. A konferencia szervezőbizottságát Jakab Albert Zsolt, a KJNT elnöke és Vajda András, a Sapientia EMTE adjunktusa alkotta, a titkári teendőket Nagy Ákos, a KJNT munkatársa végezte. Támogatók: Bethlen Gábor Alap, Comunitas Alapítvány és Magyar Tudományos Akadémia.

A tanulmánykötet – a konferencián elhangzott előadásokból közölve – a Covid19-járvány értelmezésére két nagyobb perspektívát kínál: egyrészt a járványnak a mindennapi, egyéni és közösségi életvezetésre gyakorolt hatásait, a megváltozott léthelyzetek társadalmi percepcióit, másrészt a kultúra és társadalom kutatására szakosodott diszciplínának és intézményeknek az új helyzetekhez való alkalmazkodását vizsgálja.

Szabó Á. Töhötöm a Covid19-világjárványra válaszként született reakciókat, vélekedéseket igyekszik tágabb kontextusba helyezni és magyarázni. A közösségi magyarázatok értelmezésének háttéréként a globális fogyasztói kapitalizmust és a nemzetállamot, illetve ezeknek a (poszt)szocialista jellegzetességeit azonosítja. Érvelése szerint ebben a kontextusban a járványra adott válaszok jobban megérthetőek, hogyha a fogyasztást és a fogyasztástól való megvonást, a deficites állam-működést is bevonjuk a magyarázatba. A szerző ezt a keretet tágítja, és a felelősséget és a hárítást, a hős- és a sztárkultuszt, a természet fölött álló ember képzetét, illetve az időfaktort is számba veszi a magyarázat részeként. Végül a tanulmány azzal zárul, hogy a veszélyekre és az elszalasztott lehetőségekre is kitér, és azt állítja, hogy a járvány jelentette liminális állapotot, leállást nem tudtuk kihasználni arra, hogy következtetéseket vonjunk le és termékeny beszélgetést folytassunk a továbblépésről.

Püsök Imola a közösségi bizalmatlanság, bizalomvesztés helyzeteit írja le verespataki kontextusban. A kezdeti lokális válsághelyzet, az 1996 óta tartó bányászati konfliktus okozta gazdasági, társadalmi és infrastrukturális következmények az új, globális válsággal is leterhelődtek. A helyiek számára ugyanis a járványhelyzet, illetve az azt követő oltási kampány a korábban is receptálható bizalmatlansági attitűdök felerősödéséhez vezetett. A szerző a 2021. évi verespataki oltás- és járványhelyzetből kiindulva a bizalmatlanság fogalmát tárgyalja, előbb elméleti keretbe helyezve azt, majd a tereptapasztalatok tükrében a bizalmatlansági attitűdöket mint a hatalommal szembeni aktív mechanizmust vizsgálja.

Ármeán Otília a járvány megfékezését célzó egyik intézkedést, a távolságtartást elemzi. Kitér a fogalom értelmezésére (szociális, fizikai), az érzékenyítő kampányokra, a térrendezésben és térhasználatban megjelenő új követelményekre és ezek betarthatóságára, majd vizsgálja a távolságtartási szabályok rövidebb és hosszabb távú hatásait arra, ahogyan saját testünket érzékeljük a térben, illetve arra, ahogyan nyilvánosra növesztett intim zónánkban egy megváltozott koreográfia szerint mozgunk.

Gagyi József egy másik intézkedés, a kötelező/ajánlott maszkviselés kapcsán vizsgálja a maszk, arc és álarc kérdéskörét. A népszokásbeli maszk vagy álarc eltakarja/átalakítja/megváltoztatja a személyiséget, ezzel szemben a hatósági rendelet által előírt orvosi, munkavédelmi maszknak más funkciói lehetnek. A szerző szerint a maszkviselést tanulmányozva a járványhoz való viszonyulás ki nem mondott, alapvetően kulturális jellegű jellemzőiről is képet alkothatunk; a maszk olyan tárgy, amelynek a beszerzése, viselése, tárolása a járványról kialakított elképzelések, a járvány-hiedelmek szó szerint jól látható jele

Horváth Kinga a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára felhívása nyomán, a karantén alatt született írások, reflexiók közül elemez három naplót, amit a 10 éves iskolásgyerekek írtak a 2020. március–június közötti időszakról. A naplókban megjelennek a Kormányinfó által közvetített vírusvédekezési előírások lenyomata, a vírus-szorongás, az online oktatás előnyei és hátrányai.

Pozsony Ferenc szerint az európai szokáskutatás eddig kevés figyelmet fordított arra, hogy a különböző krízishelyzetekben (például súlyos járvány, hosszan tartó szárazság, nagyégés, árvíz idején) milyen sajátos szokások, preventív vagy elűző szokások élnek. Tanulmányában a Csíkcsobotfalván 2021. február 14-én megszerzett farsangi felvonulást mutatja be, melyet gyökeresen átrendezett a gyűjtés közben is ható Covid19-világjárvány. A felvonulás mint közösségi rítus az embereket próbára tevő, szigorú korlátozásokkal szemben szerveződött, s a helyiek tiltakozását reprezentálta rituális eszközök segítségével.

Balatonyi Judit a járvány alatti házasságkötéseket, a karanténesküivőket vizsgálta. A járvány miatt bevezetett távolságtartási rendelkezések és a tömegrendezvények általános tiltása miatt a demográfiai híradások világszerte a házasságkötési ráta visszaesését jelezték. Magyarországon, ahol a házasságkötési ráta a nemzetközi és európai helyzethez képest eltérő képet mutatott, a vírushelyzet 3 hulláma alatt a visegrádi országok (V4) közül egyedülként itt nem esett vissza, sőt 3%-kal nőtt a házassági kedv. A 2020 márciusában megkezdett digitális antropológiai kutatás ezt az eltérést vizsgálta. A szerző bemutatja, hogy milyen személyes motivációk, gazdasági-társadalmi makro-kontextuális meghatározottságok és régi-új kulturális minták és ideológiák mentén értelmezték újra a házasulandók a lakodalmaikat úgy, hogy a házasságkötések száma a Covid19-járvány alatt kisebb-nagyobb eltérésekkel végig magas maradt.

Berényi Marianna a 2020-ban és 2021-ben zárva tartásra kényszerülő nemzetközi és magyar múzeumok online nyilvánosságát, virtuális térben való jelenlétét vizsgálta. A múzeumok azzal a kihívással szembesültek, hogy meg tudják-e őrizni nyilvánosságukat az online térben, be tudják-e tölteni funkcióikat, láthatóvá tudják-e tenni a kutatómunkát, illetve miként tudják az eddigi digitális tartalmaikat hasznosítani. A szerző – Ross Parry „posztidigitális múzeum” modelljére építve (Parry 2013) – arra keresi a választ, hogy a múzeumok offline és online terei közelebb kerültek-e egymáshoz, fejlődtek-e a múzeumi szakemberek digitális kompetenciái és az intézmények internetes szolgáltatásai.

Tőkés Gyöngyvér Erika öt, az erdélyi magyar kultúra megőrzése és bemutatása szempontjából kiemelkedő jelentőségű múzeum online kommunikációját és a múzeumi digitalizációjának mértékét vizsgálta meg a tartalomelemzés módszerével. Elemzésében arra a megállapításra jutott, hogy a múzeumok kommunikációja a járvány időszakában elsősorban a közösségi média, ezen belül a Facebook felületére tevődött át, a Facebook vált a kommunikáció eszközévé és színterévé. A szerző amellet érvel, hogy miközben a közösségi média alkalmas a célcsoportokkal folytatott napi szintű kapcsolattartás működtetésére, stratégiai szintű kommunikációt nem tesz lehetővé. A digitális technológia adta lehetőségeket a vizsgált intézmények elsősorban a médiakommunikáció terén használták ki leginkább, míg a gyűjtemé-

nyek és kiállítások digitális átalakulása terén a nyugati múzeumokhoz képest jelentős lemaradás tapasztalható.

Bakos Áron és Foster Hannah Daisy egy karantén alatti tematikus muzeológiai gyűjtőkampány módszertani és muzeológiai reflexióit nyújtják. A Néprajzi Múzeum az otthon maradásra buzdító vagy kötelező különböző intézkedések nyomán átalakuló mindennapok dokumentációjára kérte az intézmény közönségét. A szerzők a gyűjtés eredményeinek és kihívásainak részletes bemutatásával, a hasonló kampányok vázlatos áttekintésével és saját gyakorlatuk kritikáján keresztül elsősorban arra próbáltak reflektálni, hogy a hasonló tematikus múzeumi gyűjtőkampányok és az online gyűjtések anyaga milyen szerepet tölthet be a ma múzeumában és néprajzi kutatásában.

Dimény-Haszmann Orsolya a csernátoni Haszmann Pál Múzeumnak a 2020. évi, karantén alatti múzeumi tevékenységét tekintette át. A szerző a vírushelyzet óta bekövetkezett változásokat, az ebben szerzett tapasztalatokat, az ezekben alkalmazott, konkrét múzeumi gyakorlatokat mutatja be.

Vajda András tanulmánya szintén a székelyföldi múzeumoknak a járvány alatti digitalizációs tevékenységeit vizsgálta. A szerző célja egy előzetes képet nyújtani arról, hogy a székelyföldi múzeumok miként haladnak a különböző múzeumi tevékenységek digitalizációjával, és ez milyen hatással volt a Covid19-járvány okozta helyzet kezelésére, milyen összefonódás tapasztalható a digitalizáció és a pandémia között. Azt vizsgálja, hogy a székelyföldi múzeumok miként tudták az elmúlt időszakban ellátni feladataikat; a múzeumok kommunikációja mennyiben (milyen formában) támaszkodott az internetre és a közösségi média különböző csatornáira; hogyan hatott a járvány a székelyföldi múzeumokra a digitalizáció szempontjából, azaz a digitalizáció milyen fázisában vannak a székelyföldi múzeumok, valamint milyen feladatok és kihívások előtt állnak a székelyföldi múzeumok a digitális átállítás tekintetében.

Szakirodalom

Bausinger, Herman

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris Könyvkiadó, Budapest.

Boglár Lajos

2005 *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.

Boroch, Robert

2016 A Formal Concept of Culture in the Classification of Alfred L. Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta* XXV. (2) 61–101.

Burchardt, Martin – Höfer, Dirk

2018 *Minden és semmi. A digitális világpusztítás feltárulása*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Erikson, Erik H.

1991 Az életciklus: az identitás epigenezise. In: Uó: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 437–497.

Fehér Katalin

2017 Az újmédia alapjai. *ME.dok.* (1) 11–17.

Ferraris, Maurizio

2008 *Hol vagy? A mobiltelefon ontológiája*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Flusser, Vilém

1996 Az utcai lámpa. In: Uó: *Az ágy*. Kijárat Kiadó, Budapest, 27–40. (Elérhetőség: <https://artpool.hu/Flusser/utcai.html>; utolsó ellenőrzés: 2022. 03. 22.)

Giordano, Paolo

2020 *Járvány idején*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Keszeg Vilmos

2011 *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

Mandelbaum, David G.

1982 Egy életrajzi tanulmány: Gandhi. In: Küllős Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer. Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában. Tanulmánygyűjtemény*. (Documentatio Ethnographia, 9.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 29–46.

Marquard, Odo

2001 *Az egyetemes történelem és más mesék*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

McLuhan, Marshall

1964 *Understanding Media. The Extensions of Man*. McGraw-Hill, New York.

Negroponte, Nicholas

2002 *Digitális létezés*. (Információs Társadalom A-tól Z-ig.) Typotex Kft. Elektronikus Kiadó, Budapest.

Niedermüller Péter

1999 A kultúraközi kommunikációról. In: Béres István – Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 96–111.

Parry, Ross

2013 The End of the Beginning: Normativity in the Postdigital Museum. *Museum Worlds* 1. 24–39.

Ropolyi László

2006 Internet-használat és hálólét-konstrukció. *Információs Társadalom* VI. (4) 39–46.

2021 Internetfilozófia és hálólélelmélet. In: Gagyí József – Vajda András (szerk.): *Természetesen digitális. Új Média Konferencia, Marosvásárhely, 2019. április 5–6.* Scientia Kiadó, Kolozsvár, 19–30.

Tengelyi László

1998 *Élettörténet és sorsesemény.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Szécsi Gábor

2016 *Média és társadalom az információ korában. Kommunikációfilozófiai adalékok a mediatisáció fogalmához.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Williams, Raymond

2003 Kultúra. A kultúra elemzése. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája.* Osiris Kiadó, Budapest, 28–40.

Cultura carantinei și existența în pandemie.

Impactul pandemiei pe viața cotidiană

Pentru a înțelege și pentru a putea descrie pandemia de Covid-19, respectiv pentru a înțelege cum funcționează ea, dar și cum funcționează lumea care ne înconjoară, pentru a înțelege acele practici sociale, care au transformat viața de zi cu zi chiar sub privirea noastră, propunem introducerea – dar și diferențierea – a două noțiuni: cultura carantinei și existența pe timp de pandemie. În diferențierea acestor noțiuni pornim de la ipoteza fundamentală conform căreia carantina reprezintă un stadiu de tranziție, care – în ciuda faptului că a rezultat modificări importante la nivelul practicilor cotidiene și a creat o multitudine de modele de conduită culturală – în ceea ce privește gestionarea pandemiei la nivel social reprezintă nivelul deciziilor rapide, luate în elanul momentului respectiv, dar bine definite în timp. Pe de altă parte existența în pandemie reprezintă o condiție susținută, de continuitate prelungită în prezent, care efectiv determină și viitorul.

Quarantine Culture and Pandemic Existence.

The Impact of the Pandemic on Everyday Life

In order to understand, to narrate/describe the Covid-19 pandemic, to understand its functioning, to understand the world surrounding us, and to understand all those social practices, which have been transforming everyday life before our very eyes, we suggest the use – and the differentiation – of two notions: quarantine culture and pandemic existence. During their differentiation we start from the basic hypothesis that quarantine represents a transitory condition, which – even if it has brought significant changes on the level of everyday practices and created numerous patterns of cultural behaviour – regarding the social handling of the pandemic represents the level of quick decisions, taken in the rush of the given moment, but well defined in time. In the other hand pandemic existence represents a long-lasting condition, remaining continuously in the present, but being able to determine the future as well.

Néprajzi Múzeum
Museum of Ethnography

A Covid19-járvány társadalmi képződmény, léte a szubjektumoktól, azoktól az egyénektől, közösségektől és csoportoktól függ, akik elképzelik, leírják és létrehozzák a szabályait. A társadalmi objektumok nem léteznek az őket létrehozó, inskripció formájában rögzítő társadalmi aktusok és az ezekre épülő hiedelmek, illetve mindennapi gyakorlatok nélkül. A járvány ebben az értelemben társadalmi gyakorlat eredménye, kulturális képződmény. Olyan sajátos léthelyzet, melynek jellegzetes fiziológiája és dinamikája van, a megszokott mindennapoktól eltérő időtapasztalatot termel, illetve sajátos tematikai, ideológiai, retorikai, kommunikációs specifikumok jellemzik. Egyszóval sajátos kultúrát termel. A járvány mint életszervező és mint értelemképző jelenség beépül az egyéni és a kollektív világokba, részévé válik a helyi világ mindennapi rutinjainak, de egyben ki is kezdi a helyi közösségek szimbólumait és világképét. Relativizálja vagy leváltja a korábbi életvezetési rutinokat és ezzel együtt sajátos konfliktusokat gerjesztenek (gondoljunk csak a maszkviselésre, vagy a fizikai távolságtartásra), bizonytalanságot eredményeznek, új interpretációkat tesznek szükségessé.

ISBN 978-615-5682-22-3

ISBN 978-606-9015-25-4

9 786069 015254